

СОВРЕМЕННОСТЬ

4

КРИТИЧКИ ПРЕГЛЕД

821.163.3-16(049.3)

*Ранко МЛАДЕНОСКИ***ЗА МУДРАТА И АВТЕНТИЧНА МАКЕДОНСКА ПРИКАЗНА***Горан Стефановски, Приказни од Дивиот Исток, изд. Табернакул, Скопје, 2005*

„Бев лани во Прилеп... Се сместив, или подобро ме сместија, во нов, штотуку изграден приватен хотел, граден по сите принципи на европската приказна како што денес ја замислуваме, кога ги гаиме придобивките на капитализмот. Добив почесен огромен апартамент од стотина квадрати. До самиот влез џиновска маса со осум кожени фотелји, демек тука ќе држам состаноци, а ако сум мафијаш ќе го делаам пленот. Во аголот бар со високи столици, витрини со празни картонски кутии за виски. Кревет со огледало, ала Џејмс Бонд. Тешки завеси, како во будоар. Правено со најдобри намери, гурбетчијата се вратил од големиот свет, сакал да го увезе и внесол студени, празни кич форми. Тука навистина умрела душата. Дали да плачам или да се смеам? Камо черги? Мутафи? Јамболии? Штици? Тоа би била вистинска европска сензација! Каде е мојот Прилеп? Низ прозорецот гледам нанижани тутуни. Го гледам Маркукули. И тука сум и не сум тука“. Вака ја опишува Горан Стефановски нашата улава снобовска забрефтаност кон Европа и кон светот во Пристапната беседа кон Македонската академија на науките и уметностите со наслов „За нашата приказна“, а којашто е составен дел од книгата „Приказни од Дивиот Исток“, и по малку револтирано доопишува: „Во Дебармаало, иста приказна. Се градат висококатни кутии за чевли на места кај што биле куќарки со дворови. Според кој план, која приказна?

Каде е моето Дебармаало? Дали ќе градиме од корен лажно ново, дали ќе градиме од корен лажно старо? Кај ни е вистинската куќа? Кај ни е домота?... Не е ли време да ја споиме гостинската соба со кујната? Да ги примаме гостите на свој терен, да им понудиме да јадат тоа што и ние дента јадеме, а не да им простираме нешто за кое претпоставуваме дека е нивен терен, а по кој самите се тетеравиме како на стаклени нозе. Не е ли време и ним и себеси да си кажеме: еве нè, ова сме ние. Да се прифатиме, да се споиме со себе, да се видиме прво кои сме, пред да смислуваме кои сакаме да бидеме“.

Овој подолг воведен цитат, според нашите согледувања се разбира, ја претставува сржта на сите текстови сместени меѓу кориците на книгата „Приказни од Дивиот Исток“ чиј автор е Горан Стефановски, македонскиот мајстор на драмскиот занает со светско реноме. Станува збор, всушност, за книга во која се објавуваат неколку говори по разни поводи и неколку интервјуа со Горан Стефановски објавени во македонските печатени медиуми во периодот од 1991 до 2003 година.

Во првиот дел од книгата се сместени текстовите „За нашата приказна“ (пристапна беседа кон Македонската академија на науките и уметностите), „Ноќните мори на европската културна политика“ (свечен поздравен говор одржан на европската конференција „Споделување на културите

- ширење на погледите“ во Ротердам во јули 2004 година) и „Приказни од Дивиот Исток“ (говор по повод Меѓународниот летен театарски фестивал во Хамбург 2004 година). Во вториот дел од книгава, пак, се објавуваат интервјуа со Горан Стефановски реализирани во „Пулс“, „Форум“, „Дневник“, „Актуел“, „Утрински весник“ и „Визија“.

Во текстот „За нашата приказна“ (пристапна беседа кон МАНУ) Стефановски ја „раскажува“ својата лична приказна која, според логиката на нештата, се вклопува во колективната македонска приказна со сите нејзини мани, но и доблести. Во прв ред тука се личните приказни од детството (преселувањето од Прилеп во Скопје на осумгодишна возраст, „Свети Никола“ во Дебармаало, бројни детски денови поминати во прилепскиот театар каде татко му е режисер, а мајка му актерка итн.). Тоа се настани кои во голема мера влијаеле врз натамошниот тек на професионалниот ангажман на Горан Стефановски. Во таа смисла, најилустративна е таканаречената „Приказна трета“: „Имам пет години. Премиера на 'Македонска крвава свадба' во Народниот театар во Прилеп. Никој не ми кажал дека на крајот на претставата ќе ја убијат мајка Нада. Некој вади кубура, пука во неа, таа паѓа мртва, се спушта завесата, почнува аплауз во публиката, јас плачам. Доаѓа мајка ми по мене, ме убедува дека тоа не е ништо стварно, дека е театар, дека не боли. Но, јас веќе не ѝ верувам, ниту тогаш, ниту подоцна, ниту сега, иако таа е одамна покојна. Од тој момент почна мојата фасцинација со тоа што е стварно, а што привид, што е кулиса, а што сцена“. Таа фасцинираност ќе го врзе Горан Стефановски за драмскиот занает кој, пак, ќе му ги отвори портите на европското и воопшто светското поле на театарската сцена. Опстојателствата ќе го принудат пет-шест години постојано да биде на релација Скопје - Кентербери (Велика

Британија) каде што се преселува неговото семејство по што и самиот одлучува да остане таму со своите најблиски како универзитетски професор по драматургија во Кентербери, но секогаш папочно врзан за Македонија. Од една таква гледна точка (странец во странство) Стефановски во пристапната беседа ја врши паралелата Македонија - Европа, но и Европа - Македонија, потенцирајќи: „Тешко е кога човек е странец во странство. Но уште потешко е кога човек е странец дома. Најстрашни се оние времиња кога самиот дом се претвора во туѓина, во ценом, во јабана. Кога човек е на своето огниште, а сашитан и отуѓен како змија да го полазила. Кога е внатрешно раселено лице. Кога т'гата не е поради отсуство туку поради присуство. Кога седи среде куќи, а не може да си ја препознае домата“. Стефановски зборува и за своите напори во Велика Британија, но и секаде каде што патувал, да ја афирмира вистината за Македонија, да ја раскаже автентичната македонска приказна. Тој вели дека колку што е проблемот во Европа да не сфати, да не разбере и да не прифати такви какви што сме, толку е проблемот и во нас самите да се прифатиме такви какви што сме и така (и само така!) да се афирмираме во таа Европа кон која тежееме. Со нашата автентична, македонска приказна, со нашиот автентичен идентитет. „Идентитетот е приказна за тоа кои сме, зошто сме и што сакаме - потенцира Стефановски. Погрешната приказна може скапо да не чини, да не одведе во заблуда, во ќорсокак, во смрт... Приказната е мапа. Ако мапата не одговара на теренот, ние сме изгубени, како во џунгла“. Но, заклучува Стефановски, ни треба и макотрпна работа за да ја утврдиме и ускладиме нашата автентична и суверена приказна. Ни треба востание на визија, волја и ум, на упорен труд, медиумска лукавост и преговарачка вештина.

Во „Нокните мори на европската културна политика“ Стефановски, меѓу другото, го загатнува прашањето за неопходноста од „единство на различностите“ во културите, прашањето за таква Европа во која различностите нема да претставуваат проблем, туку решение. Тој се залага и ја бара онаа Европа со вистинско Цивилно Општество, со Проширени Погледи, со вистинска рефлексивност, критика и дебата. Се залага за Европа која ќе ги прифати различностите на источните, а во тие рамки и на балканските култури во своето „западноевропско културно гнездо“.

Текстот „Приказни од Дивиот Исток“, според кој е и насловена книгата, е говор на Горан Стефановски по повод Меѓународниот летен театарски фестивал во Хамбург во 2004 година, но тој во суштина е еден компаративен книжевно-филозофски есеј за односите меѓу источноевропската од една и западната култура од друга страна. Овде доминираат паралелите од областа на уметноста, но неминовно се навлегува и во други сегменти како што се политиката, економијата, социјалата. Испровоциран од насловот „Зошто Истокот повеќе не е секси?“ предложен од страна на неговите пријатели од Меѓународниот летен театарски фестивал, Стефановски се обидува да ја најде суштината на ова прашање со тоа што поставува дополнителни „работни“ прашања: „Може ли ова да значи дека Истокот беше секси кога не беше секси? Кога стенкаше под огламеникот на сталинизмот? И дека сега повеќе не е секси кога се обидува да стане секси во западната смисла на тој збор? Беше ли секси кога се преправаше дека е невин и наивен, а престана да биде секси сега, кога претендира да биде софистициран и искусен? Беше ли секси кога беше старомоден и фолклорен, а престана да биде секси сега, кога сака да го достигне Западот и да ги фати трендовите со последните ’изми““. Одговарајќи на овие прашања (како што самиот вели -

иронични или смртно сериозни, а можеби и двете) Стефановски тргнува од суштинскиот проблем - редефинирањето на идентитетот со кој се зафатија источноевропските земји по распаѓањето на стариот социјалистички систем и со нивната желба да се стокмат по западноевропски терк за да влезат во глобалното европско семејство. Стефановски конкретно зборува за државите кои произлегоа од поранешните ју-простори - терен кој, како што вели самиот, му е добро познат. Тие источноевропски земји ја насочија сета енергија во прилагодување на своите општествени системи кон западноевропските потреби со промена на своите уставни за да ги задоволат барањата на Европската унија, Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка, односно се обидуваат да го прифатат глобалниот, мултинационален начин на дејствување. Тоа подразбира процес на општествена транзиција што, како што потенцира Стефановски, е друго име за духовно силување. Во таа транзиција уметниците веќе не добиваат пари од политичарите (од државата, од буџетската каса), а од нив се бара да ја зачуваат националната чистота, да трагаат по корените, да ја негуваат „религијата од старото време“, но во исто време да бидат во тренд со Западот каде често сакаат „да го продадат“ својот занает. Овде Стефановски поентира: „А Западот се просева. ’Сето ова и порано сме го виделе. Низ истото тоа и самите сме поминале пред стотици години. Се работи за првобитната акумулација на капиталот од времето на Оливер Твист. Здодевно. Ќе ви требаат стотина години да го достигнете нивото на нашата социјалдемократија. До тогаш, сосема е можно ние да заминеме на Месечината’. Така, уметниците од Источна Европа се чини дека не се само осудени на понижувачка сиромаштија дома, туку се и безнадежно демодне на Запад, каде што се надеваат на спас“. Тие источноевропски

уметници кои се обидуваат да го работат својот занает на Запад се постојано распнати меѓу два света, меѓу две дијахрониски спротивставени култури каде ја губат „својата приказна“ напрегајќи се безнадежно да им објаснат на едните дека не ги напуштиле за навек и дека не живеат во изобилство од луксуз во ветените земји од Западот, а на другите дека не се срцепарателни бегалски уметници со постравматски стрес. Во тој вакуум меѓу две култури, меѓу две приказни, источно-европските уметници ја губат „својата приказна“ или пак „приказната ги губи нив“. Во таа смисла, Стефановски го посочува својот пример, но и примерот на Мира Фурлан и на Раде Шербеџија. Станува збор, како што натаму елаборира Стефановски, за две мастернарации, за два наративни модела - источниот и западниот. Првиот модел, источниот, е исполнет со војни, историски одмазди, неизрамнети сметки. Во вториот модел, западниот, нема историја, нема војни, нема фиксирани идентитети, тој е глобален, отворен, децентрализиран, цивилен концепт на свет. Суштинските прашања за кои треба да се бараат одговори, според Стефановски, се следниве: Зошто овие две нарации мораат меѓусебно да се исклучуваат? Може ли да постои еден здрав баланс меѓу нив? Во што е суштината на нивната интеракција?

При описот на двата наративни модела, на овие две мастернарации, Стефановски оди еден чекор натаму и ним им дава спецификациски реномианти. Источниот свет го нарекува „Византија“, а западниот свет го преименува како „Пајо Паторот“. Првиот е затворен, вертикално поставен, патријархален, мачо, рурален, во него нема демократија, нема толеранција. Вториот е урбан, брз, глобален, конзументски ориентиран, постиндустриски. „Она што Источна Европа го сведочи во последните десетина години е влегувањето на

Пајо Паторот во Византија. Тој влегува полн со себе и го носи својот модел на светот. (Овој модел е примитивен и различен од западноевропскиот модел на социјалдемократија). Се работи за каубојски пиштолциски капитализам. Или можеби во тоа се претвора откако ќе дојде до нас. Безбројни западни невладини организации на безбројни семинари и ворк-шопови објаснуваат што и како требало да се направи. Источните Европејци шушкаат и се кикотат зад нивните грбови: 'Само остај ги парите и бриши. Нема ти мене да ми кажеш што треба да правам'. Пајо Паторот доаѓа со стап и со морков и со универзалниот механизам на алчноста и конзументизмот: 'Ајде прво да направиме хаос, а потоа да воспоставиме наш ред. Прво да создадеме глад, а потоа да продаваме наша храна'. Ете такво е влегувањето на „Пајо Паторот“ во „Византија“, според согледбите на Горан Стефановски кој покажува и извесен револт кон западната медиумска некоректност при отсликувањето на состојбите во источно-европските земји, на Балканот и најконкретно во Македонија. Си-Ен-Ен, потенцира Стефановски, навистина успеа да разјасни само една работа: дека ние сме неразјасниви. Тој револт на Стефановски произлегува од грдите, невидливи маси коишто го создаваат и го одржуваат клишетото, од јавното мислење кое се создава и владее по крчми и барови. „Овде сигурно не им се обраќам - додава Стефановски - на моите пријатели во Франкфурт, во Стокхолм, во Авињон или во Килбурн, коишто се чувствуваат исто толку фатени во стапица колку и јас... Нивниот и мојот свет се поблиску од кога било порано“.

На крајот од „Приказни од Дивиот Исток“ се наметнува и се поставува неизбежното прашање: „Што да се прави?“.

Стефановски предлага да се разбудиме, конечно, од долгиот сон, да се прекине нашата амнезија и да се сетиме токму тој наш источноевропски свет на почетокот на веков ги роди Чехов, Маљевич, Стравински, Ејзенштајн, Нижински, Хармс, В'веденски и Булгаков кои секогаш флексибилниот Запад си ги присвои како свои. Така се случи Истокот, од каде што излегоа овие имиња, потенцира Стефановски, да стане познат како Див Исток, а Дивиот Запад, од којшто излегоа Вајат Ерп и Каламити Џејн, да стане префинет и соопседник и чувар на модернизмот. Сосема на крајот, Горан Стефановски заклучува и предлага: „Источните изведбени уметници пред себе имаат една старомодна и осамена домашна задача - да си ги најдат своите гласови, да се сетат на своите имиња, повторно да се стекнат со самодоверба, да го повратат својот простор и да го препознаат сопствениот континуитет. Треба да ги заработат своите приказни и да се изборат за нив“.

Во интервјуата коишто се објавуваат во оваа книга, исто така, се загатнуваат голем број од прашањата за кои Стефановски зборува во првиот дел од книгата поради што се наметнува впечатокот дека некои ставови, заклучоци, но и реминисценции се повторуваат. Меѓутоа, интервјуата имаат функција да ја надополнат сликата за Горан Стефановски - неговиот личен живот, неговата мисловна

апаратура, неговата професионална ангажираност како професор на Факултетот за драмски уметности во Скопје, причините поради кои ја донел тешката одлука да замине во Велика Британија, неговата одбивност кон претеран публицитет без повод и причина, неговата долгогодишна работа врз драмски текстови, неговите размислувања за политиката, за идиотизмот, за културата, за македонската автентична приказна која треба да ја презентираме пред белиот свет.

Книгата „Приказни од Дивиот Исток“ го потврдува по којзнае којпат веќе покажаниот мудромислечки капацитет на Горан Стефановски. Ја покажува неговата способност за критичка опсервација, за вршење очудувачки семантички паралели во однос на суштински прашања и проблеми, ја потврдува неговата постојана приврзаност за континуитетот на македонската културна традиција. Тоа е книга која нè учи (парадоксално, но вистинито) во емоциите да бидеме мудри, но и во мудроста да бидеме емотивни, особено кога сакаме да зборуваме за своето, за својата автентична приказна. Нè учи, на крајот на краиштата, да се почитуваме себеси такви какви што сме - со сите маани и со сите доблести.

„Приказни од Дивиот Исток“ е книга која, едноставно, мора да се прочита!

ISSN 0038-5972